

V úvahách oficiálních československých a britských představitelů figurovaly dvě varianty zapojení československých žen do vojenského úsilí. Byla tu možnost vyjednat s britským War Office podmínky jejich vstupu do pomocných sborů u armády britské, či případně vytvořit ucelené národnostně československé oddíly v jejím rámci. Ojediněle se objevovala myšlenka vytvořit vlastní pomocné sbory přímo u armády československé.

Následující kapitola je věnována nejprve vzájemné komunikaci mezi zainteresovanými československými institucemi a následně jejich oficiální komunikaci s institucemi britskými. Ukazuje, jak čelní českoslovenští politici a vojenští činitelé o otázce zapojení žen do vojenského prostředí uvažovali, ke které variantě se přiklonili a za jakých podmínek. Podstatná je i pro pochopení postupů československých orgánů při následných jednáních o dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československých vojenských jednotkách.³⁰⁰ Problematiku zapojení československých občanek pak nelze oddělit od zcela zásadního faktoru, a to od politických zájmů britského War Office.

Text také naznačuje úhel pohledu samotných československých žen a jejich vnímání situace. Je záměrně rozdělen na dvě části. První mapuje vývoj úvah a jednání o zapojení československých žen na půdě Velké Británie. Druhá pak přibližuje obdobnou problematiku na Středním východě. Právě v těchto oblastech patřila koncentrace československých žen k nejvyšším, existovala tedy možnost i potřeba je začlenit do válečného úsilí.

7.1 Situace československých žen ve Velké Británii

Možnost vstupu československých žen žijících na území Velké Británie do pomocných sborů byla projednávána mezi československým Ministerstvem národní obrany a britským War Office, přičemž jednání téměř vždy iniciovali Britové a pouze v jednom případě došlo k osobnímu setkání zástupců obou stran. Další kontakty probíhaly písemnou formou. Za československou stranu ho obstarával nejčastěji vojenský a letecký atašé, plukovník Josef Kalla.³⁰¹ Problematika zaměstnávání žen v armádě si v průběhu války vyžádala širší

300 Viz kapitola „Právní aspekty vojenské služby československých žen“.

301 Československý vojenský a letecký atašé byl přidělen k britskému War Office. Po celou dobu druhé světové války byl tento post obsazen Josefem Kallou.

(ne vždy v terminologii jednotnou) meziinstitucionální komunikaci. Od roku 1941, kdy začala být aktuální, do ní nejvíce zasahovaly Ministerstvo národní obrany (MNO), Inspektorát československého letectva (IČL) a Ministerstvo sociální péče (MSP). V následujících letech se k ní vyjadřovala také Vojenská kancelář prezidenta republiky (VKPR) a v neposlední řadě Státní rada (SR).

Impuls k jednání lze spatřovat v okamžiku na začátku roku 1941, kdy Britové povolili i cizím státním příslušnicím vstup do pomocných sborů. Tato informace se dostala 20. ledna 1941 nejprve k ministru sociální péče Františku Němcovi, který společně s dopisem z britského Ministry of Labour obdržel i memorandum o hlavních vstupních podmínkách.³⁰² Cizinky měly předložit dvě britská doporučení k přijetí, věkové hranice byly stanoveny na 18–42 let, přičemž ženy, které měly děti, mohly do sborů vstoupit jen s vědomím manžela.³⁰³ Do služby neměly být přijímány ženy zdravotně nezpůsobilé. Organizace ATS byla popsána jako vojenská, přidružená k pozemní armádě a její členky musely nosit uniformu.³⁰⁴ Pracovní zařazení pak odpovídalo možnostem britských sborů ATS z počátku války, kdy ženy mohly vykonávat práci kuchařek, úřednic, telefonistek, skladnic a řidiček.

Ačkoli nemáme k dispozici přímou ministrovu reakci, můžeme předpokládat, že informoval další československé úřady. Zároveň dále postupovaly i pověřené britské orgány, zejména War Office, které se zajímalo o preferované alternativy případného zapojení žen a logicky upřednostňovalo formování samostatné národnostně československé roty v rámci struktur britských ATS. Podobný koncept Britové postupně nabízeli i ostatním exilovým vládkám a netýkal se pouze organizace pomocných sborů, ale i bojových složek. Poskytnutí zázemí, materiálu, výcviku i jistého dohledu ze strany Britů nalezneme v prvotní fázi formování československých perutí, stejně jako při organizování základního výcviku československých parašutistů. Ačkoli takto formované vojenské jednotky musely s Brity spolupracovat, po překonání ustavovací fáze se postupně profilovaly jako československé síly, nad nimiž měly přednostně pravomoc československé vojenské úřady.

Na začátku února informoval generál Ingr o nabídce ze strany War Office další československé úřady, které zároveň žádal o podání stanoviska. Nejprve dopisem z 8. února 1941 oslovil Vojenskou kancelář prezidenta republiky

302 Archiv Národního muzea (dále jen ANM), f. Ambrosovi. Dopis pro MSP ze dne 20. ledna 1941. Za upozornění na materiál děkuji Ivanovi Procházkovi. Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan. *A královskou korunu měly: stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha: Vojenský historický ústav, 2016, s. 15.

303 Tamtéž. Memorandum Women's Auxiliary Services. Do služby však mohly vstoupit i ženy ve věku sedmnácti a půl roku, a to se svolením svých rodičů či opatrovatelů.

304 Tamtéž.

Zleva stojí generál Ingr, neznámý anglický důstojník, generál Janoušek a Jan Masaryk na oficiální návštěvě Severního Irsku (blíže nedatováno)



(VKPR): „War Office se nás dotázal, zda hodláme utvořit z našich žen roty ATS (...) ženské pomocné sbory. Byly by zaměstnány jako řidičky aut, kancelářské síly, ve skladištích, kuchařky apod. Šlo by o čs. ženy svobodné a bezdětné (...) svého času se jich přihlásilo u čs. vojenského attaché 400 (...) Jsem toho názoru, že by bylo účelným a žádoucím podobné jednotky z čs. žen zřídit, aby byli uvolněni muži a vojáci pro vojenské účely a nahrazeni ženami všude, kde je to možné. I zde je nutno, aby československé ženy byly zastoupeny.“³⁰⁵

Již o čtyři dny později obdržel od VKPR odpověď: „President republiky zásadně souhlasí se zřízením československých ženských pomocných jednotek (ATS) (...) současně dává pan president republiky MNO na uvážení, zda

305 VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis S. Ingra z 8. února 1941.

by se podobná akce nedala provést ve prospěch našich leteckých jednotek. Vkladném případě souhlasí (...), abyste projednali tuto otázku s Air Ministry.“³⁰⁶

Prezidentův návrh na případné zapojení žen také u československých perutí byl Ministerstvem národní obrany přeposlán na Inspektorát československého letectva. Dle tohoto postupu by se dalo usuzovat, že v tuto chvíli se možnost zapojení československých žen přímo u československé armády, respektive minimálně u československých perutí, jevila i pro MNO jako reálná alternativa. Návrh se však nesetkal s příliš pozitivní reakcí, soudě podle dopisu generála Janouška z Inspektorátu československého letectva, který na základě ústního projednání této možnosti s veliteli perutí ve své odpovědi 3. března 1941 napsal: „Místa pro ženy u RAF jsou součástí Stations, kde jsou tyto zařazeny jako písařky, telefonistky, řidičky, stenografky, šifrující důstojnice, jídlonošky, kuchařky atd. U letek, kromě písařek, není pro ně použití (...) v případě souhlasu A. M. (Air Ministry – pozn. autorky), které není o zamýšlené akci informováno, dalo by se uvažovati o umístění jen velmi omezeného počtu žen (...) jednalo by se tu asi o tři kuchařky a 6 jídlonošek.“³⁰⁷ Závěrem napsal: „Velitelé perutí – s jejichž názorem souhlasím – hledí na tuto otázku nepříznivě a zamítají použití žen u letectva. Jsem toho názoru, (...) aby čs. st. příslušnice žádaly o zařazení do WAAF, kde by případně bylo možno utvořit čs. sekci, byl-li by dostatečný počet přihlášených.“³⁰⁸

Je otázkou, v jakém smyslu pak MNO vlastně varianty zapojení československých občanek do vojenského prostředí s dalšími československými institucemi projednávalo, či přesněji řečeno, zda tato komunikace obsahovala konkrétní a jasný výklad těchto možností. Po prostudování jednotlivých odpovědí došlých na MNO se zdá, že československé orgány nebyly o dané problematice informovány jednotně, respektive nebylo zřejmé, zda MNO hovoří o vlastních jednotkách u národní československé armády, nebo o konceptu služby ucelených skupin žen v armádě britské. Bližší průzkum jednotlivých dokumentů ukazuje, že například Ingrův dopis pro prezidentskou kancelář byl zasílán ve věci „čs. roty čs. žen A. T. S.“,³⁰⁹ vojenská kancelář pak hovořila o „zřízení československých pomocných jednotek“,³¹⁰ inspektorát byl oficiálně tázán ve věci „(Č)s. státní občanky, zařazení do vojenské služby u letectva“,³¹¹ Ministerstvo sociální péče, které bylo k věci přizváno, ve svém přípisu hovoří o věci „ženských pomocných sborů“.³¹² Vojenský a letecký atašé Josef Kalla

306 VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis VKPR ze dne 12. února 1941.

307 VÚA-VHA, f. Ministerstvo národní obrany – Londýn (dále jen MNO-L), k. č. 24. Dopis K. Janouška ze dne 3. března 1941.

308 VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Tamtéž.

309 VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis S. Ingra ze dne 8. února 1941.

310 VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis VKPR ze dne 12. února 1941.

311 VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Tamtéž.

312 VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Dopis F. Němce ze dne 20. února 1941.

INSPEKTORÁT ČS. LETECTVA.

Č.j. 3539/1941.

Věc: Čs. st. občanky,
zařazení do voj.
služby u letectva.



London, 3. březen 1941.

Ministerstvo Národní Obrany,

L o n d o n .

Na základě ústního jednání předkládám názor velitelů čs. jednotek a svůj, týkající se zařazení čs. st. občanek do voj. služby u letectva.

Místa pro ženy u RAF jsou součástí Stations, kde jsou tyto zařaděny jako pisárky, telefonistky, řidičky, stanografky, šifrující důstojnice, jídlonošky, kuchařky atd. U letek, kromě pisárek, není pro ně použití.

V případě souhlasu A.M. (které není o zamýšlené akci informováno), dalo by se uvažovati o umístění jen velmi omezeného počtu žen jako kuchařek a jídlonošek. Jednalo by se tu jen o asi 3 kuchařky a 6 jídlonošek. Celkem 9 žen.

Uvedený počet je nepatrný a není možno zajistiti přemístování výše uvedených s perutěmi na nové Stations; velitelé perutí - s jejichž názorem souhlasím - hledí na tuto otázku nepříznivě a zamítají použití žen u letectva.

Jsem toho názoru, že by bylo možné, aby čs. st. příslušnice žádaly o zařazení do WAAF, kde by případně bylo možno utvořiti čs. sekci, byl-li by dostatečný počet přihlášených.

co to je?

K. Janoušek
brig. gen. K. JANOUŠEK
Inspektor čs. letectva.

Zamítnutí možnosti vojenské služby žen u leteckých jednotek z března 1941, podepsané generálem Karlem Janouškem

pak na MNO 11. února 1941 psal ve věci „utvoření čs. ženských pomocných jednotek“.³¹³ Až tento Kallův dopis obsahoval podrobnosti o britských preferencích: „Příslušné oddělení War Office se dotázalo, zda naše úřady souhlasí s tím, aby byly organizovány čs. jednotky na stejném podkladě jako anglické jednotky – měly by československého velitele, jemuž by byl přidělen velitel britský. Na ramenou by měly podobné pásky jako čs. armáda ‚Czechoslovakia‘.“³¹⁴

Ačkoli komunikace mezi úřady nebyla v terminologii jednotná, shodly se v zásadě na pozitivních stanoviscích k navrhované formě začlenění československých žen. MNO tak bylo podpořeno, aby pokračovalo v dalších jednáních s britským War Office. Ve chvíli jejich zahájení však od myšlenky případného zapojení československých občerek přímo u československých perutí ustupovalo a o participaci žen pravděpodobně přemýšlelo jen ve smyslu konkrétního britského návrhu. Zřídit ucelené československé jednotky žen v rámci britských ATS, ale s vlastním československým velením. Otevřeně dalším jednáním s Brity však zůstávaly otázky vymezení správy, organizace a vlastních kompetencí nad přihlášivšími se ženami.

Je však také možné, že MNO navzdory prvotnímu zájmu o problematiku upustilo i od možnosti vyjednat s Brity navrhované ucelené československé jednotky s československým velením ze zcela jiných důvodů. V této době již například polská exilová vláda na návrh Britů přistoupila a postupně se snažila polské ženy sloužící ve sborech po dohodě s War Office přidělovat na místa u své národní armády. V některých směrech odlišný, ale v principu stejný byl i postup francouzských politických a vojenských představitelů. Českoslovenští vojenští představitelé však měli jiné plány, kým vlastně pomocné služby u československých jednotek obsadit. Z února a z března 1941, tedy ze stejné doby, kdy byly osloveny československé instituce a později s Brity projednávány podmínky zapojení československých žen do sborů, pocházejí návrhy MNO a Inspektorátu československého letectva na zařazení superarbitrovaných mužů zdravotní klasifikace C (tedy z armády propuštěných) do pomocných služeb u československého letectva. Bylo žádáno šedesát mužů, kteří měli být vybráni na základě rozeslaného dotazníku a zařazení do služby po zdravotní prohlídce a přezkoušení.³¹⁵

V dotazníku ze dne 4. března 1941 podepsaném generálem Ingrem a rozeslaném 116 mužům se mimo jiné píše: „Československé letecké jednotky budou doplněny pomocným personálem (úklid v hangárech, na letišti, posluha v jídelnách, kuchyních, spojky, sluhové). K těmto službám můžete se

313 VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenského a leteckého ataše Josefa Kally ze dne 11. února 1941.

314 Tamtéž.

315 Výsledek této náborové akce nebyl uspokojivý. Na 85 rozeslaných dotazníků se MNO k pomocným službám přihlásilo pouhých sedm mužů.

Ministerstvo národní obrany.

Čj. 6194-II/1 o.d.č.1.1941.

Věc: Pomocný personál u čs.
letectva.

L o n d ý n, 4. března 1941.

Pan. *Josef Pumperka*
v *14, Clifton Grds. W9*

Čs. letecké jednotky budou doplněny pomocným personálem / úklid v hangárech, na letišti, posluha v jídelnách, kuchyních, spojky, sluhové/.

K těmto službám můžete se dobrovolně přihlásiti písemně nebo ústně u ministerstva národní obrany, Londýn, Piccadilly 134, V. poschodí, dveře č.56 do 15. března 1941.

Vaše zařazení k čs. leteckým jednotkám bude provedeno po lékařské prohlídce u MNO a po lékařské prohlídce u letectva.

Den prohlídky bude Vám oznámen.

V případě přijetí k letectvu budete zařazen jako voják a další postup bude se díti podle předpisů platných pro R.A.F.

Za správnost:

Ministr národní obrany:
div. generál S. INGR v.r.

Dopis generála Ingra rozeslaný v březnu 1941 superarbitrováným vojínům, informující o možnosti vstupu do pomocných služeb u československého letectva

dobrovolně přihlásiti (...) V případě přijetí k letectvu budete zařazen jako vojín a další postup bude se díti podle předpisů platných pro R.A.F.³¹⁶ Ve stejné době byl však inspektorát tázán na využití žen u perutí, přičemž ženy měly případně zastávat zcela totožnou náplň práce, jaká je uváděna v dotazníku. Generál Janoušek toto přiřazení odmítl, jak již bylo uvedeno, s odůvodněním, že by mohl být u letek zaměstnán jen malý počet žen.³¹⁷

Archivní dokumenty pro rok 1941 jasně hovoří o poptávce až po šedesáti osobách do pomocných služeb u československých letek. Vzhledem ke skutečnosti, že bylo možné na tuto práci zařadit desítky československých žen, se nabízí otázka, proč na MNO nedošlo k dalším úvahám o jejich zapojení. Důvody je možno spatřovat již ve vlastním fungování odvodního řízení, v rámci kterého existovala klasifikace „schopen k pomocným službám (...) s vadou“.³¹⁸ S ohledem na výše zmíněné se užití mužů nižší zdravotní klasifikace, ale řádně odvedených v odvodním řízení, jeví jako pochopitelné řešení situace. Zároveň však tato argumentace nebyla ministerstvem uváděna jako jasný a hlavní důvod neupotřebení žen ve vlastní armádě. To naopak tvrdilo, že pro ženy není využití.

Budeme-li anticipovat problematiku doplňování vojenského personálu (nejen) u letek, zjistíme, že se jednalo o dlouhodobý problém. V roce 1943 řešený především přeškolením vojáků z řad Československé samostatné obrněné brigády, která ale následkem jejich odchodu k letectvu rovněž nedosahovala potřebného početního stavu.³¹⁹ Československá armáda i po doplnění vojáků ze Středního východu na podzim roku 1943 vykazovala nedostatečné počty mužů, kteří by byli pro vojenskou službu dostatečně zdravotně způsobilí. Zároveň se potýkala s nadbytkem vojenských osob nižších zdravotních klasifikací A s vadou, B a C, pro které se snažila najít vhodné uplatnění. Tento stav však oficiálně potvrdil generál Ingr až na jednáních branného výboru Státní rady v květnu 1943. Rovněž ho uváděl jako hlavní důvod, proč „pro vytvoření vlastních pomocných služeb ženských v rámci naší armády ve Velké Británii nejsou předpoklady“.³²⁰ Svou úlohu mohlo sehrát i dobové vnímání rozdělení rolí ve společnosti. Armáda byla chápána jako maskulinní prostředí, proto také MNO umožnilo dostat své roli živitelů rodin i nedostatečně zdravotně způsobilým mužům.

Kromě toho se však nabízí i mnohem triviálnější a v zásadě logické vysvětlení, spočívající ve finančním aspektu celé věci. Podstatné je totiž zmínit,

316 VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Dopis S. Ingra ze dne 4. března 1941.

317 VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Dopis Karla Janouška ze dne 3. března 1941.

318 ANM, f. Ambrosovi, k. č. 6. Lékařská klasifikace a odvodní rozhodnutí.

319 *Bojovali za Československo* [online] [cit. 20. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.bojovali-za-ceskoslovensko.cz/cs/vystava/54-08>.

320 NA, f. SR-L, k. č. 73. Zápis ze zasedání branného výboru Státní rady ze dne 23. 5. 1943.

že vojáci nižší zdravotní klasifikace byli ministerstvem již finančně zajišťováni, jejich přiřazení do pomocných služeb tedy pro MNO neznamenal nové výdaje, jednalo se spíše o určitou redistribuci finančních prostředků. Naopak zaměstnání žen by kromě právních obtíží (prvorepublikové vojenské předpisy jejich službu v armádě neumožňovaly) znamenalo i další finanční výdaje.

Myšlenka vlastních pomocných sborů žen u československé armády ve Velké Británii však v průběhu roku 1941 existovala, a to v úvahách některých československých příslušnic. V časopise *Čechoslovák* byl otištěn článek Dolores Šperkové s názvem „Proč ne my?“, kde se dočteme: „Téměř všechny spojenecké národy, které mají za hranicemi svých porobených zemí vlastní armádu, mají své ženské pomocné oddíly (...), které konají platné služby (...) Dnes (...) máme možnost hlásit se k anglickým útvarům a alespoň tak se můžeme zúčastnit užitečné práce. Ale proč k anglickým, proč ne k vlastním československým? Což zde nemáme svou samostatnou armádu, nebo snad jsme méně schopné pracovnice než ženy ostatních národů (...), máme méně lásky ke své porobené zemi?“³²¹ Šperková, která se později sama stala příslušnicí sborů WAAF a pracovala na Inspektorátu československého letectva, jako hlavní důvod pro zřízení pomocných sborů uvedla: „Potřebujeme alespoň jeden symbolický oddíl, který by představoval a potvrzoval úsilí československých žen, stejně jako naše armáda je v první řadě armádou symbolickou, která má v cizině představovat boj československého národa.“³²² Tento článek však u povolaných československých orgánů příliš nerezonoval a na další jednání s Brity neměl vliv.

Zásadní rozhovory na téma zapojení československých žen do britské armády, a tedy i o podmínkách zformování československých rot v rámci britských ATS se odehrály v druhé polovině měsíce března 1941. Za britskou stranu se jich účastnila velitelka sborů ATS Senior Commandant Jean M. Knoxová. Za stranu československou pak velmi pravděpodobně plukovník Josef Kalla a úřednice Československé zprostředkovatelské práce Anežka (Agnes) Lewisová,³²³ která měla v rámci agendy zprostředkovatelské práce na starosti zaměstnávání žen.³²⁴ Další československé instituce byly o průběhu jednání informovány pouze z pořízeného zápisu.³²⁵

321 Proč ne my? *Čechoslovák*. Číslo 9, 1941, s. 7.

322 Tamtéž, s. 7.

323 VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zápis ze schůze ze dne 21. března 1941.

324 Badatel Ivan Procházka zastává názor, že se vojenský a letecký atašé Kalla musel jednání účastnit. Uvádí to i ve svém zde citovaném díle. Také jsem se pozastavila nad skutečností, že by tomu tak nebylo. Nicméně v originále zápisu stojí pouze: „Zaznamenala A. L. (Agnes Lewisová), která se schůze na vyzvání plk. Kally účastnila.“ Zajímavé je, že zápis neobsahuje žádné dotazy, připomínky či náměty k probírané tematice vznesené československou stranou. VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zápis ze schůze ze dne 21. března 1941.

325 VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zápis ze schůze ze dne 21. března 1941.